Тема 1. Обробка вхідного масиву економічних даних

План

1.1 Методи моделювання часових рядів.

1.2 Основні поняття і попередній аналіз рядів динаміки.

1.3Основні характеристики динаміки часового ряду.

1.4 Систематичні та випадкові компоненти часового ряду.

1.5 Перевірка на аномальність (стаціонарність, однорідність).

1.6 Нормалізація показників.

Поняття часового ряду

$$y = y_1, y_2 \ldots y_n$$

$$t_1, t_2 \ldots t_n$$

$$y_t \quad t = 1, 2, \ldots, n$$

Фактори формування рівнів часового ряду

- Фактори формування тенденції ряду
- Фактори формування циклічних коливань ряду
- Випадкові фактори

Моментний часовий ряд

Дата надання позички	01.10.	05.10.	12.10.	23.10.	03.11.	07.11.
Розмір наданої позички, тис. гр. од.	3747	3710	3839	3783	3747	3710

Інтервальний часовий ряд

Місяць	Січень	Лютий	Березень	Квітень	Травень
Валовий внутрішній продукт, млн. грн.	6578	7016	7353	7353	7941

Часовий ряд, утворений із середніх значень показника

Місяць	Січень	Лютий	Березень	Квітень	Травень
Середня зарплата загалом, грн/міс.	152,2	153,7	165,8	161,6	163,71

Основні характеристики динаміки часового ряду

Характеристики	Розрахункові формули
1. Абсолютний приріст	$\Delta y_i = y_i - y_{i-1}$
2. Коефіцієнт зростання	$K_{i(зр)} = \frac{y_i}{y_{i-1}}$
3. Коефіцієнт приросту	$K_{i(пр)} = \frac{y_i - y_{i-1}}{y_{i-1}}$
4. Темп зростання	$T_{i(зр)} = \frac{y_i}{y_{i-1}} \cdot 100\% = K_{i(зр)} \cdot 100\%$
5. Темп приросту	$T_{i(пр)} = T_{i(зр)} - 100\ \%$, або $T_{i(пр)} = \frac{y_i - y_{i-k}}{y_{i-k}} \cdot 100\%$

6. Середня арифметична	$\bar{y} = \frac{\sum y_i}{n}$
7. Середня хронологічна	$\bar{y} = \frac{\sum y_i t}{\sum t}$
8. Середній абсолютний приріст	$\overline{\Delta y_i} = \frac{y_i - y_{i-1}}{k}$
9. Середній темп зростання	$\overline{T}(зр) = \sqrt[n-1]{\frac{y_n}{y_1}}$
10. Середній темп приросту	$\overline{T}(пр) = \overline{T}(зр) - 100\%$

Структурно-утворюючі елементи часового ряду

тренд (U_t)

сезонна компонента (S_t)

циклічна компонента (V_t) – коливання відносно тренда з більшою або меншою регулярністю

випадкова компонента (E_t)

Базові компоненти часового ряду $Y_t = f(U_t, S_t, V_t, E_t)$ (5.16)

Врахування додаткових компонент часового ряду $Y_t = f(U_t, S_t, V_t, E_t, Z_t, \eta_t)$

Систематичні та випадкові компоненти часового ряду

$$Y_t = f\left(U_t, S_t, V_t, E_t\right)$$

$$Y_t = U_t + S_t + V_t + E_t$$

$$Y_t = U_t + E_t$$

Головні компоненти часового ряду

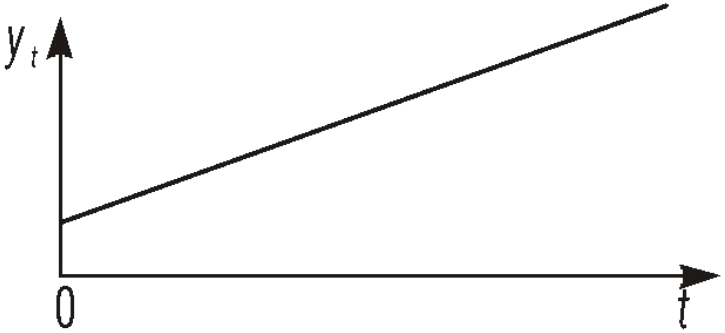

а

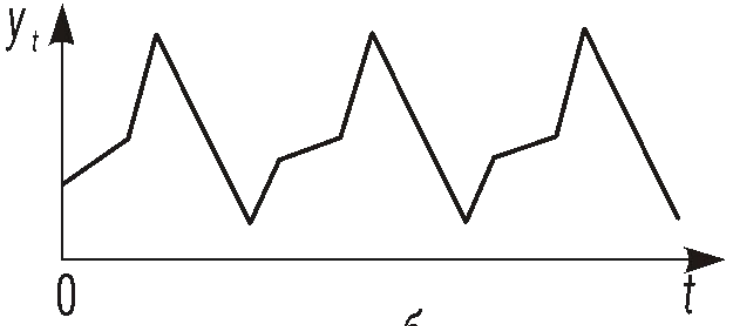

б

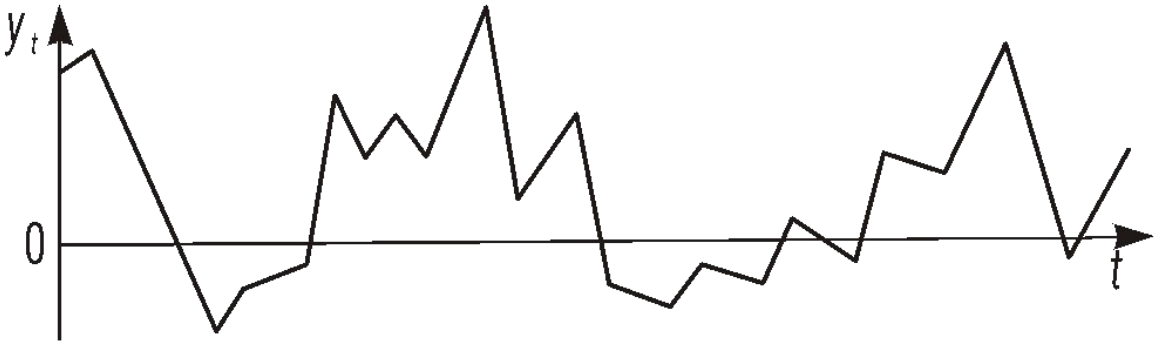

в

$$Y_t = S_t + E_t$$

$$Y_t = U_t + S_t + E_t$$

$$Y_t = U_t \cdot S_t \cdot V_t \cdot E_t$$

Стаціонарний часовий ряд процентної маржі банків України

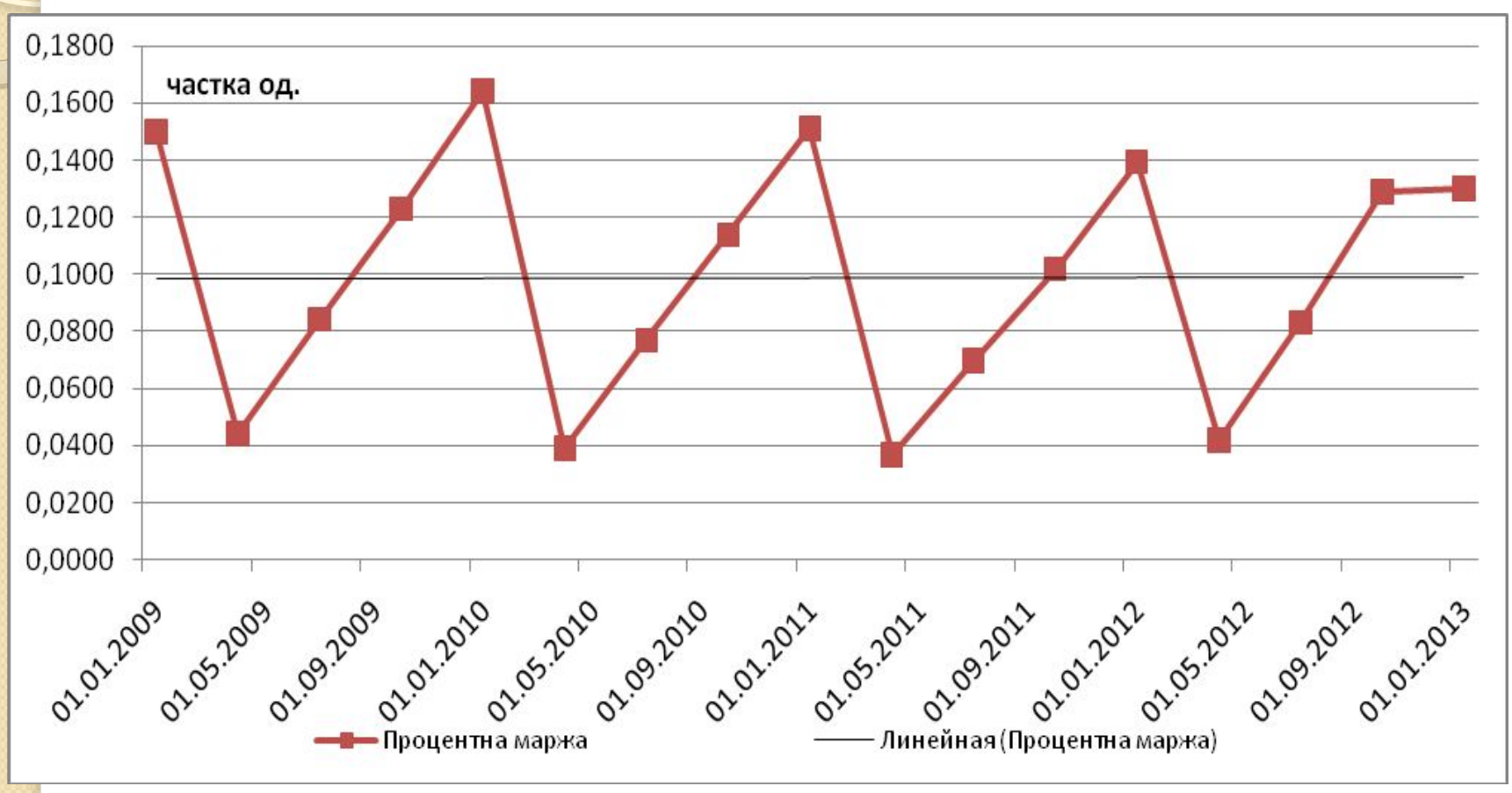

Часовий ряд, що має зростаючу тенденцію

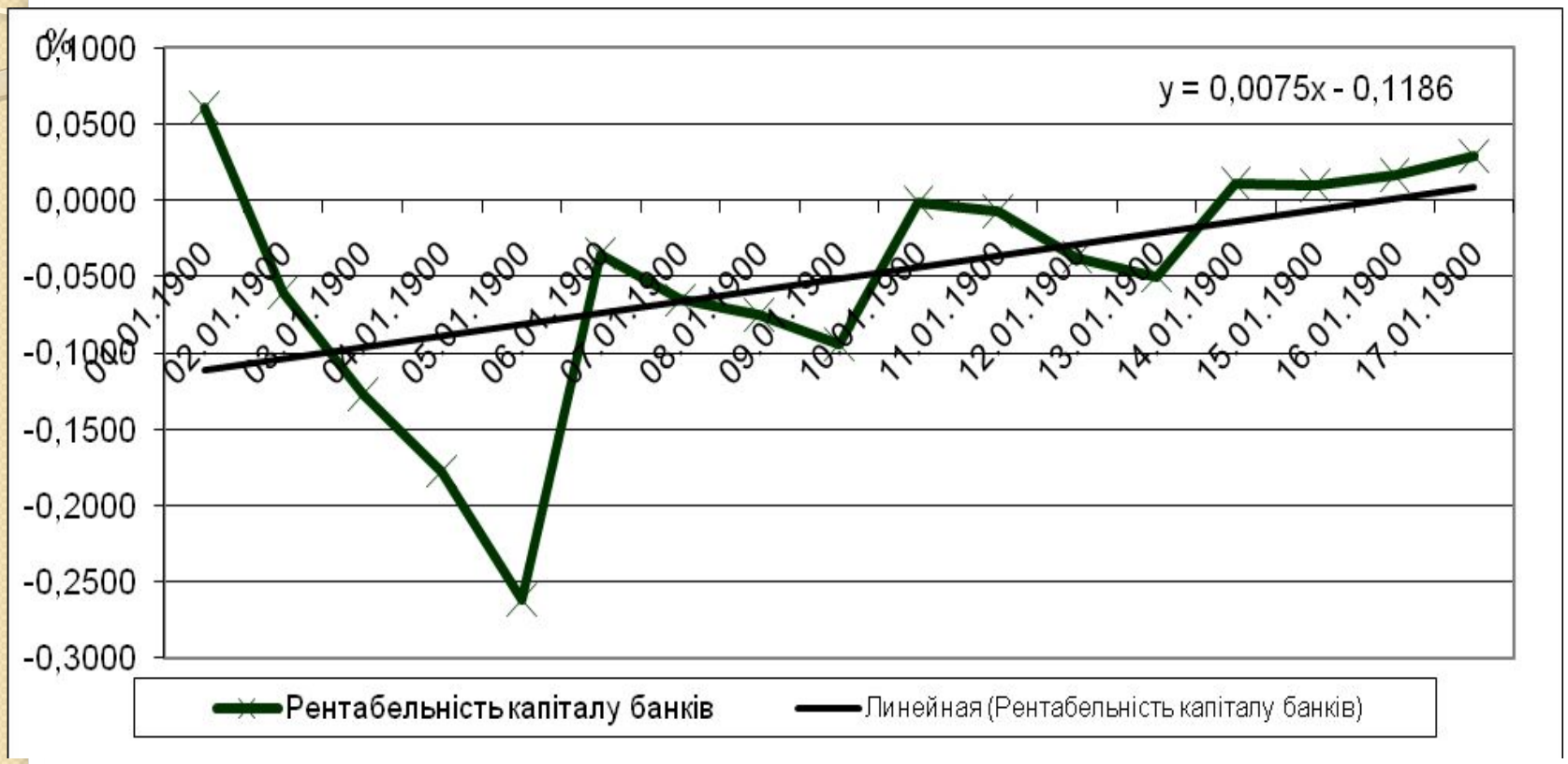

Часовий ряд, що містить тільки сезонну компоненту

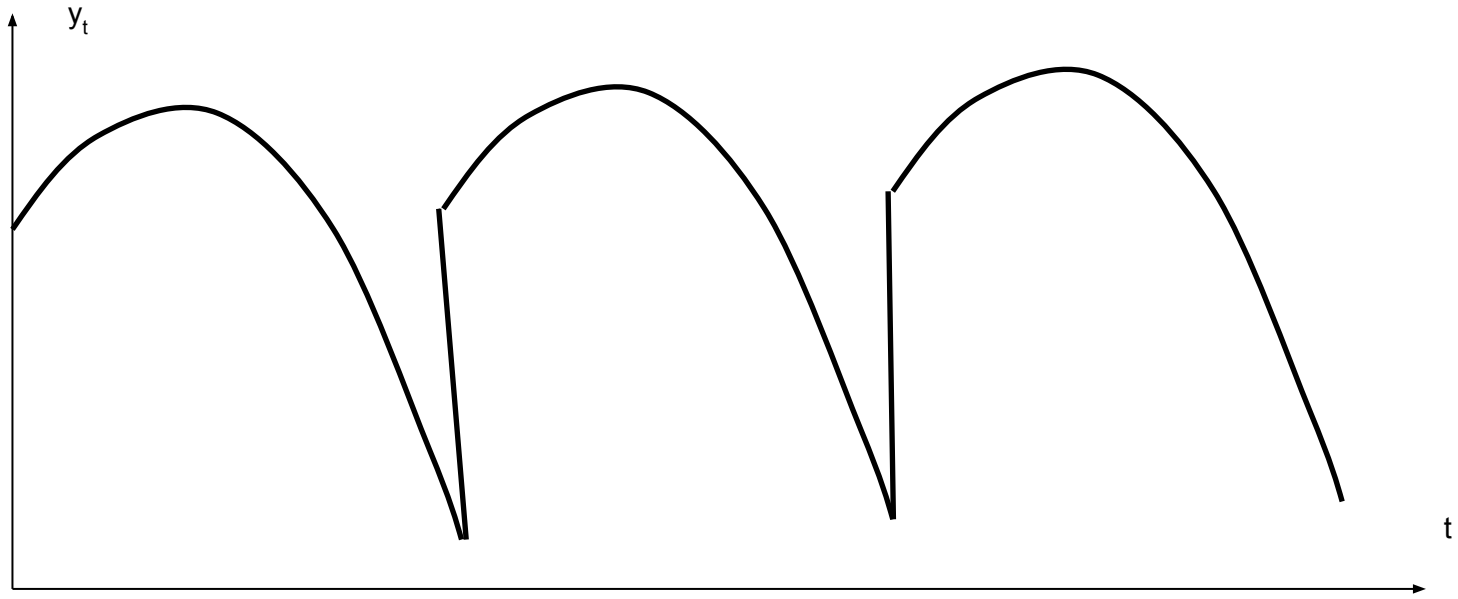

Часовий ряд, що містить випадкову компоненту

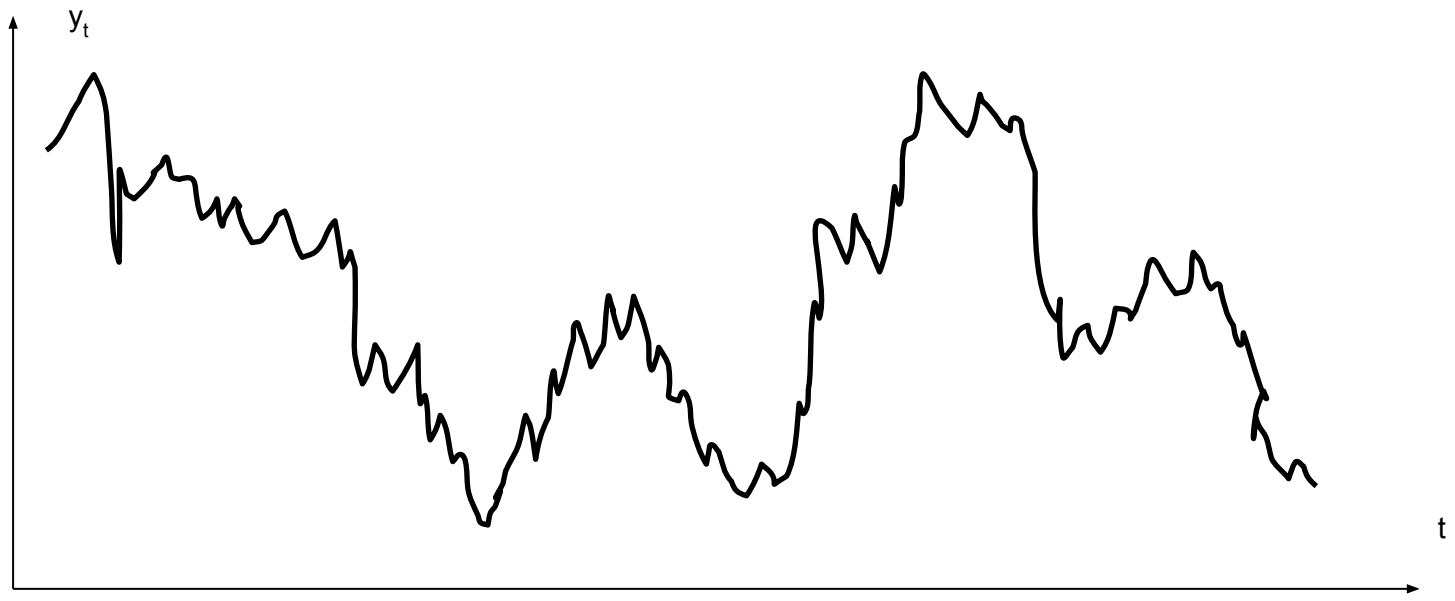

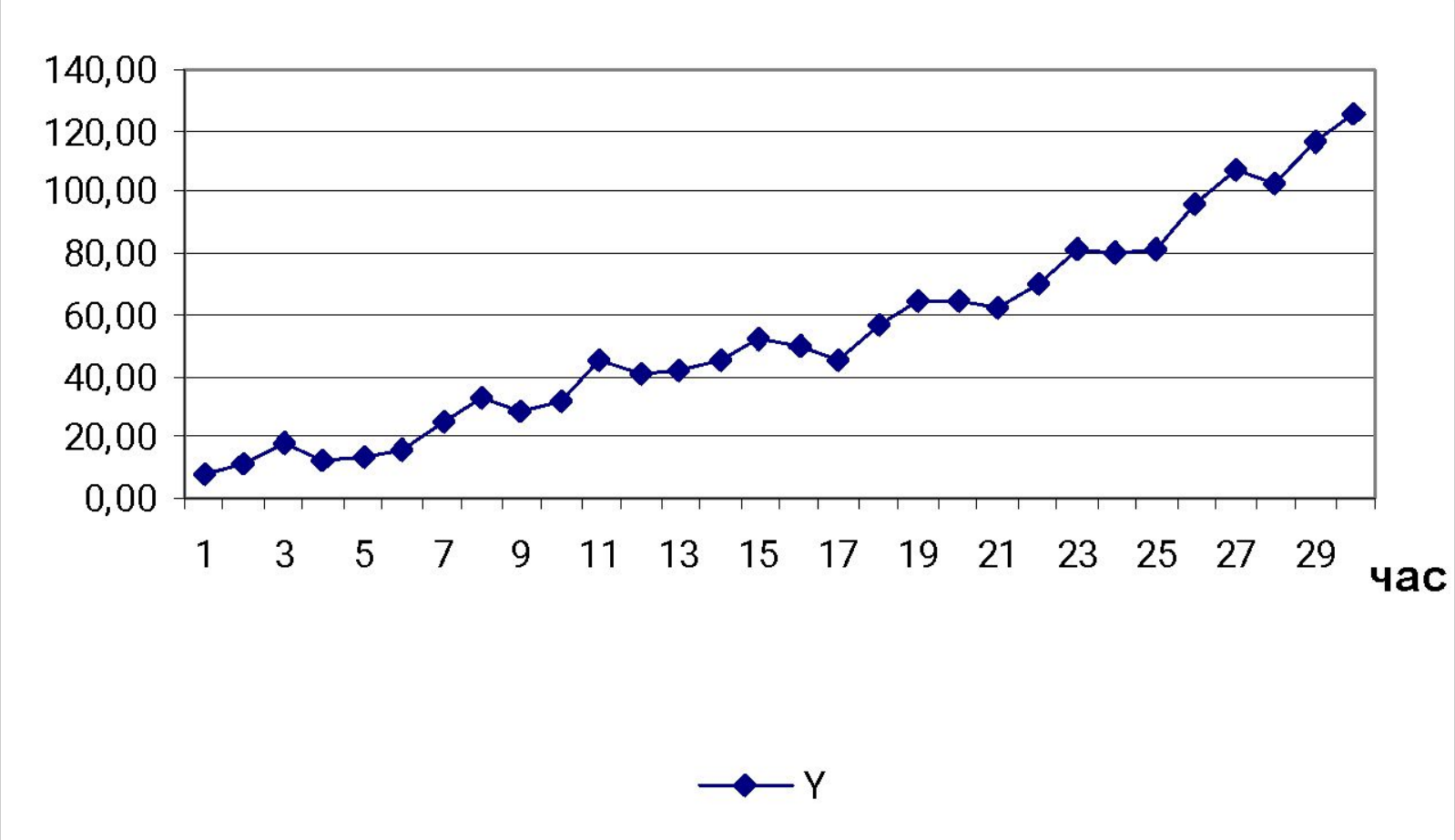
140,00
120,00
100,00
80,00
60,00
40,00
20,00
0,00
1
3
5
7
9
11
13
15
17
19
21
23
25
27
29
час
Y

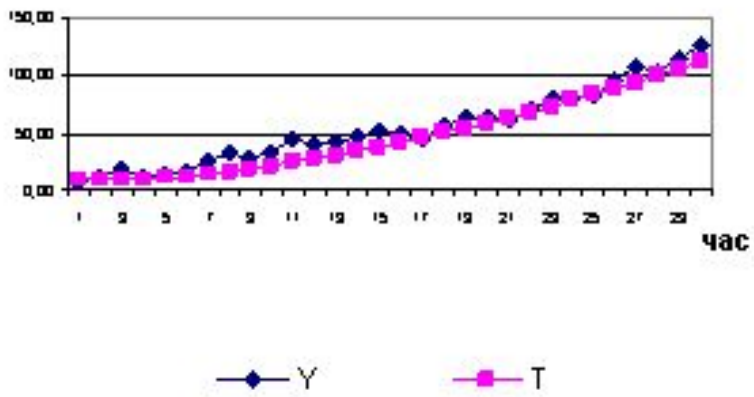

а) трендова компонента $U(t)=3t^{1,3}-5t+12$

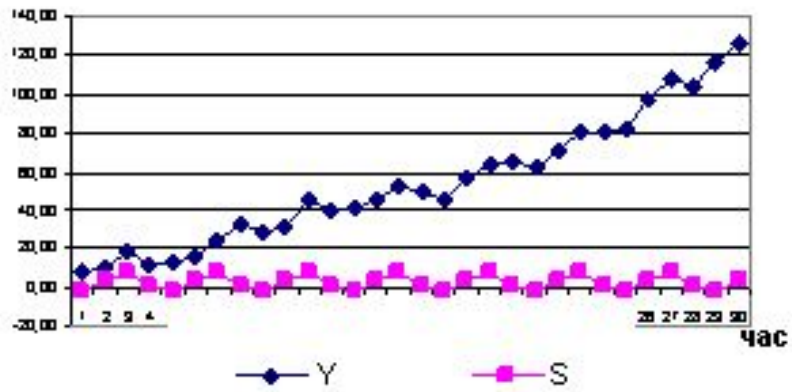

б) сезонна компонента

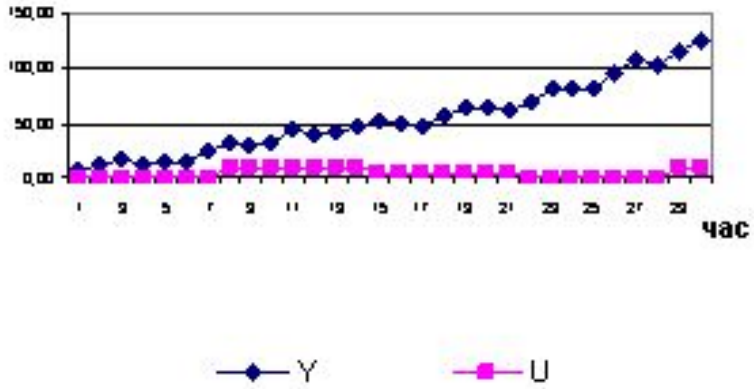

в) циклічна компонента

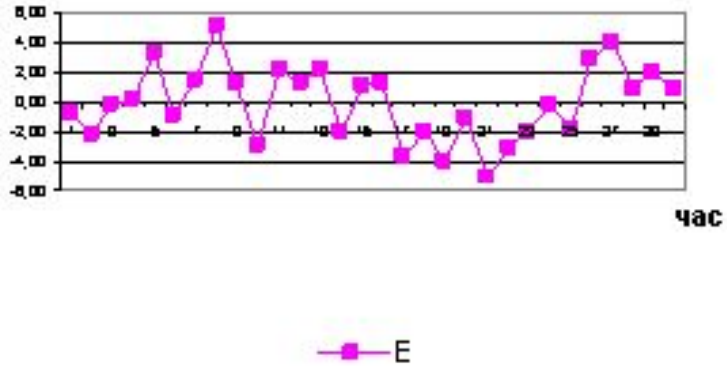

г) випадкова компонента

$$r_1 = \frac{\sum_{t=2}^{n}\left(y_t - \bar{y}_1\right)\left(y_{t-1} - \bar{y}_2\right)}{\sqrt{\sum_{t=2}^{n}\left(y_t - \bar{y}_1\right)^2 \sum_{t=2}^{n}\left(y_{t-1} - \bar{y}_2\right)^2}},$$

$$\bar{y}_1 = \frac{1}{n-1}\sum_{t=2}^{n} y_t, \qquad \bar{y}_2 = \frac{1}{n-1}\sum_{t=2}^{n} y_{t-1}.$$

$$r_2 = \frac{\sum_{t=3}^{n}\left(y_t - \bar{y}_3\right)\left(y_{t-2} - \bar{y}_4\right)}{\sqrt{\sum_{t=3}^{n}\left(y_t - \bar{y}_3\right)^2 \sum_{t=3}^{n}\left(y_{t-2} - \bar{y}_4\right)^2}},$$

$$\bar{y}_3 = \frac{1}{n-2}\sum_{t=3}^{n} y_t, \qquad \bar{y}_4 = \frac{1}{n-2}\sum_{t=3}^{n} y_{t-2}.$$

Autocorrelation Function

VAR1

(Standard errors are white-noise estimates)

Lag	Corr.	S.E.	Q	p
1	+.976	.0643	230.5	0.000
2	+.949	.0641	449.6	0.000
3	+.921	.0640	656.8	0.000
4	+.893	.0639	852.5	0.000
5	+.868	.0637	1038.	0.000
6	+.842	.0636	1213.	0.000
7	+.816	.0635	1379.	0.000
8	+.788	.0633	1534.	0.000
9	+.764	.0632	1680.	0.000
10	+.740	.0631	1818.	0.000
11	+.715	.0629	1947.	0.000
12	+.687	.0628	2067.	0.000
13	+.655	.0626	2176.	0.000
14	+.623	.0625	2275.	0.000
15	+.588	.0624	2364.	0.000

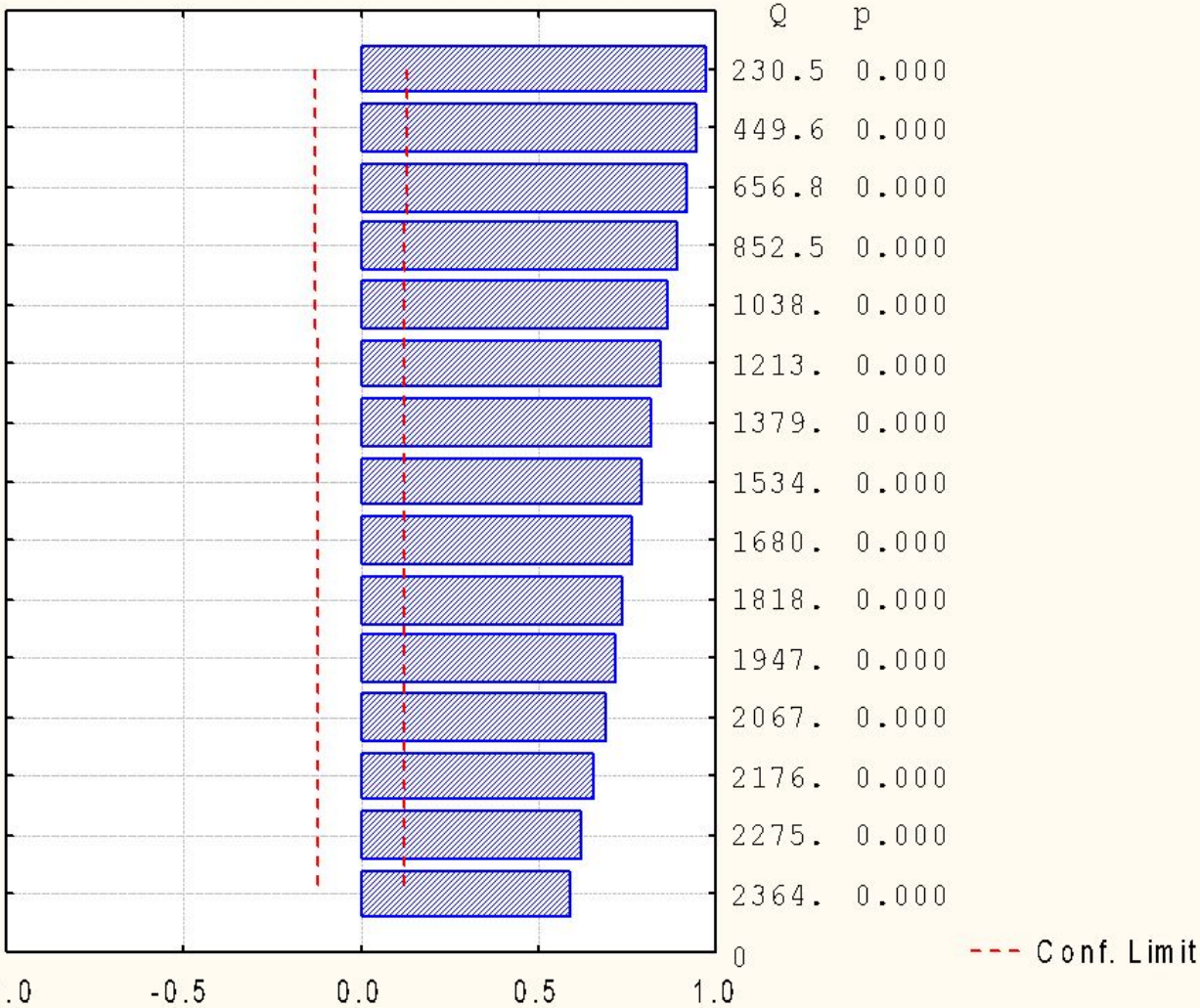

Autocorrelation Function

NEWVAR1

(Standard errors are white-noise estimates)

Lag	Corr.	S.E.	Q	p
1	+.088	.0644	1.85	.1738
2	+.039	.0643	2.21	.3313
3	+.057	.0641	3.00	.3916
4	-.068	.0640	4.15	.3867
5	+.045	.0639	4.65	.4600
6	-.048	.0637	5.22	.5163
7	+.017	.0636	5.29	.6248
8	-.014	.0635	5.34	.7211
9	+.007	.0633	5.35	.8029
10	-.023	.0632	5.48	.8567
11	+.079	.0630	7.06	.7944
12	+.068	.0629	8.21	.7685
13	-.007	.0628	8.22	.8288
14	+.066	.0626	9.32	.8098
15	-.025	.0625	9.48	.8509

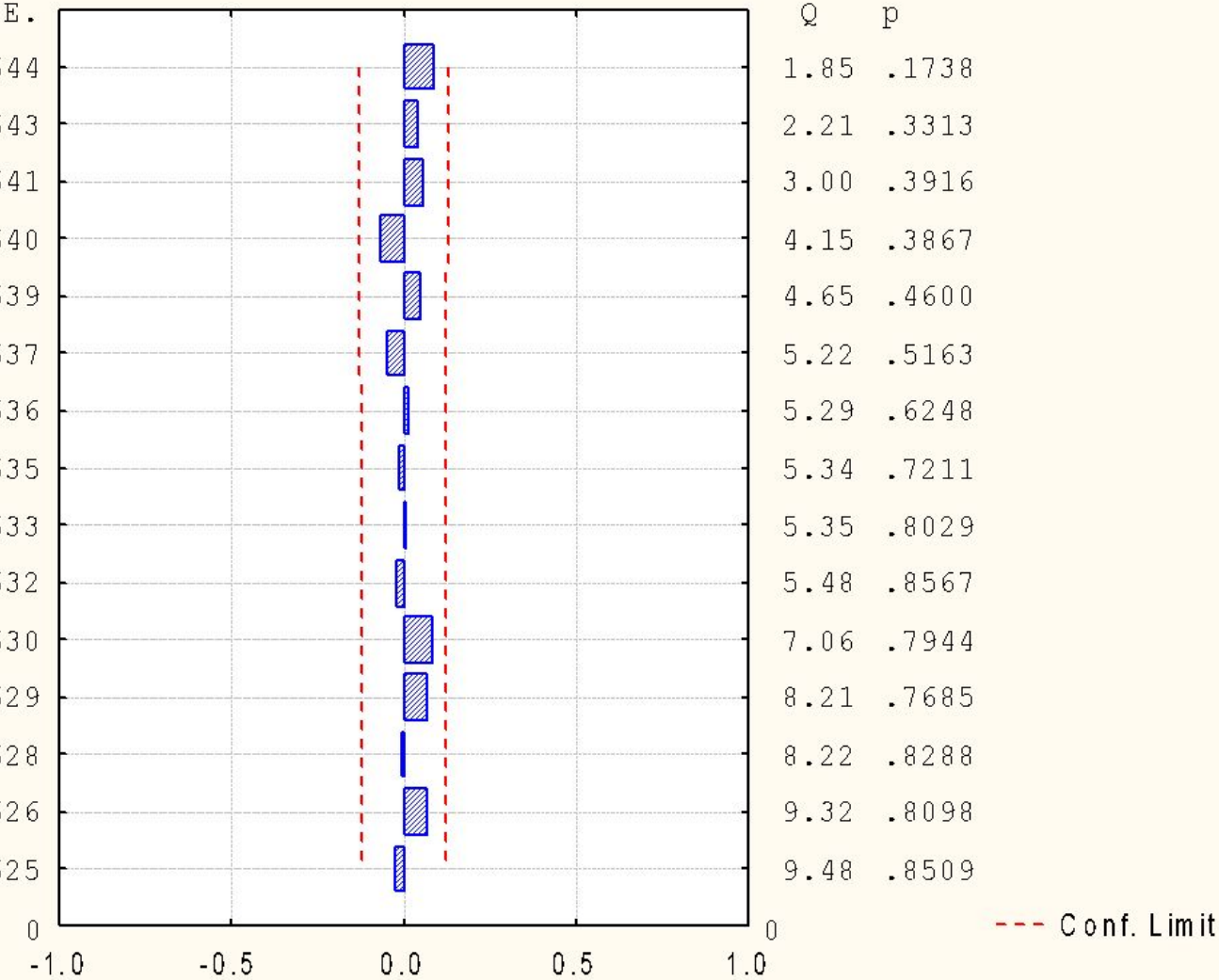

Autocorrelation Function
NEWVAR3
(Standard errors are white-noise estimates)

Lag	Corr.	S.E.	Q	p
1	+.086	.0778	1.21	.2713
2	-.216	.0776	8.99	.0112
3	-.089	.0774	10.31	.0161
4	-.020	.0771	10.38	.0345
5	+.031	.0769	10.55	.0612
6	+.156	.0766	14.69	.0228
7	+.029	.0764	14.84	.0382
8	-.096	.0761	16.44	.0365
9	-.064	.0759	17.16	.0464
10	-.170	.0756	22.21	.0141
11	+.029	.0754	22.36	.0218
12	+.296	.0751	37.90	.0002
13	+.184	.0749	43.95	.0000
14	-.077	.0746	45.02	.0000
15	-.113	.0744	47.32	.0000

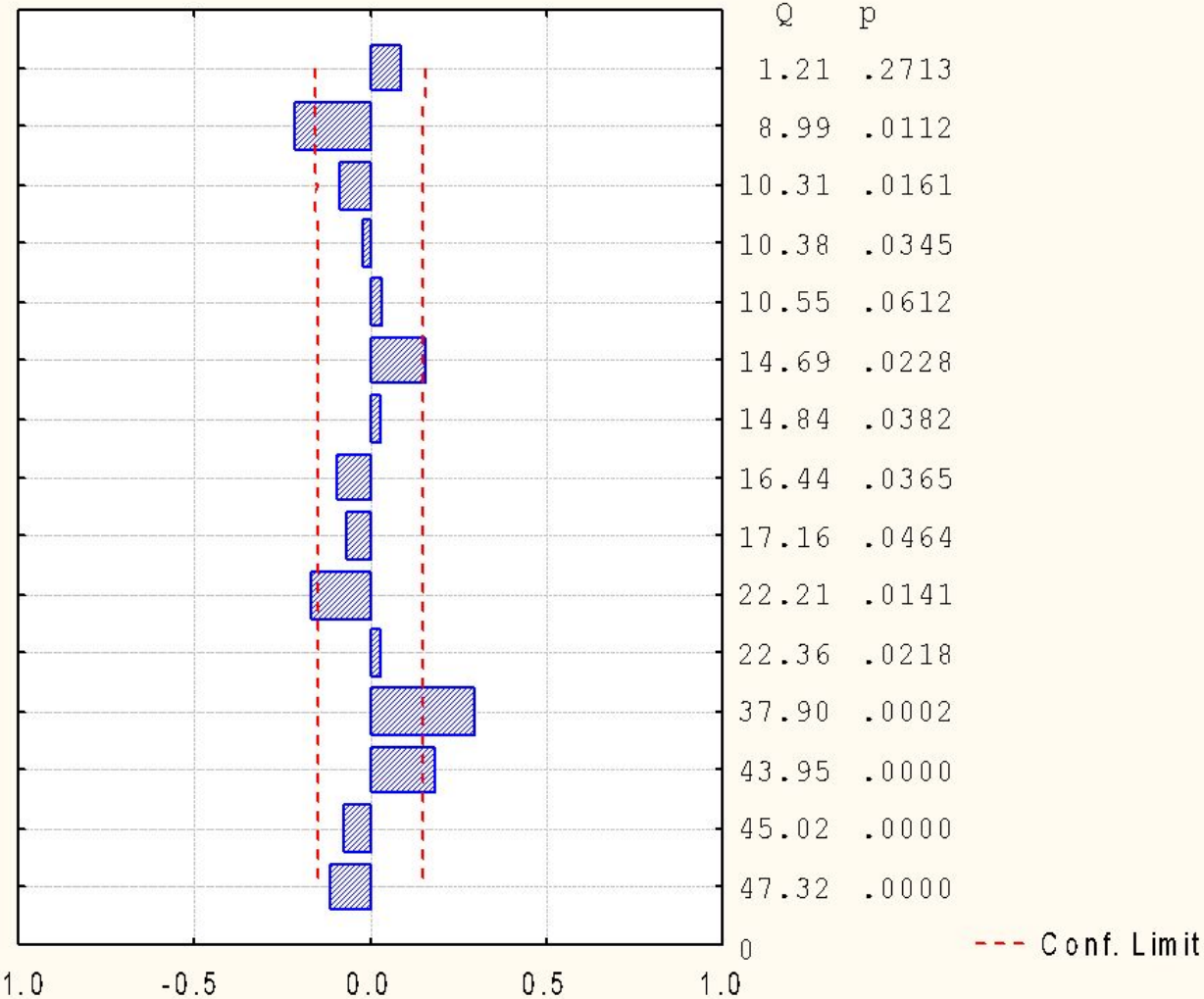

Autocorrelation Function

VAR8

(Standard errors are white-noise estimates)

Lag	Corr.	S.E.	Q	p
1	+.922	.0870	112.2	0.000
2	+.849	.0867	208.0	0.000
3	+.773	.0863	288.1	0.000
4	+.695	.0860	353.4	0.000
5	+.622	.0857	406.1	0.000
6	+.539	.0853	446.0	0.000
7	+.468	.0850	476.3	0.000
8	+.384	.0846	496.9	0.000
9	+.304	.0843	509.9	0.000
10	+.223	.0839	517.0	0.000
11	+.130	.0836	519.4	0.000
12	+.070	.0832	520.1	0.000
13	+.002	.0829	520.1	0.000
14	-.033	.0825	520.3	0.000
15	-.051	.0821	520.7	0.000

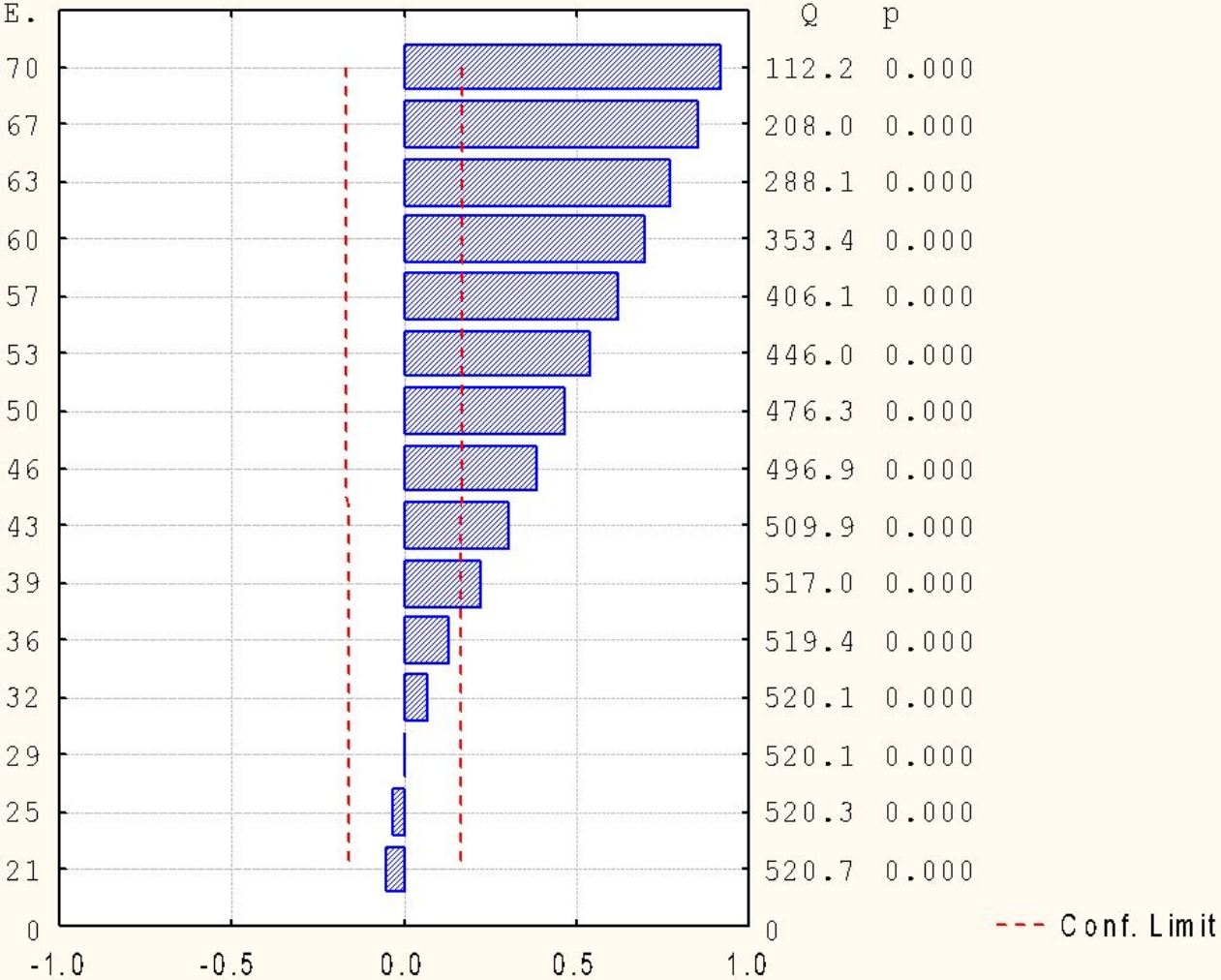

Методи перевірки стаціонарності часового ряду

Метод перевірки різниць середніх рівнів

$$\bar{y}_1 = \frac{\sum_{t=1}^{n_1} y_t}{n_1} \qquad \hat{\sigma}_1^2 = \sum_{t=1}^{n_1} (y_t - \bar{y}_1)^2 / (n_1 - 1)$$

$$\bar{y}_2 = \frac{\sum_{t=1}^{n_2} y_t}{n_2} \qquad \hat{\sigma}_2^2 = \sum_{t=1}^{n_2} (y_t - \bar{y}_2)^2 / (n_2 - 1)$$

$$F = \begin{cases} \hat{\sigma}_1^2 / \hat{\sigma}_2^2, & \text{якщо } \hat{\sigma}_1^2 > \hat{\sigma}_2^2 \\ \hat{\sigma}_2^2 / \hat{\sigma}_1^2, & \text{якщо } \hat{\sigma}_1^2 < \hat{\sigma}_2^2 \end{cases} \qquad t = \frac{\left|\bar{y}_1 - \bar{y}_2\right|}{\hat{\sigma}\sqrt{\frac{1}{n_1} + \frac{1}{n_2}}}$$

Метод Форстера-Стьюарта

$$k_t = \begin{cases} 1, \text{ якщо } y_t \text{ більше всіх попередніх рівнів} \\ 0, \text{ в іншому разі} \end{cases}$$

$$l_t = \begin{cases} 1, \text{ якщо } y_t \text{ менше всіх попередніх рівнів} \\ 0, \text{ в іншому разі} \end{cases}$$

$$c = \sum_{t=2}^{n} (k_t + l_t) \qquad d = \sum_{t=2}^{n} (k_t - l_t)$$

$$t_c = \frac{\left| c - \hat{\mu} \right|}{\hat{\sigma}_1} \qquad t_d = \frac{\left| d - 0 \right|}{\hat{\sigma}_2}$$

Метод Ірвіна

$$\lambda_t = \frac{|y_t - y_{t-1}|}{\hat{\sigma}_y}; \; t = 2,3,\ldots,n,$$

$$\hat{\sigma}_y = \sqrt{\frac{\sum_{t=1}^{n}(y_t - \bar{y})^2}{n}}$$

$$\bar{y} = \frac{\sum_{t=1}^{n} y_t}{n}$$

Модифікований метод Ірвіна

$$\lambda_t = \frac{\left| y_t - y_{t-1} \right|}{\hat{\sigma}_y}$$

$$\bar{y}_t = \frac{(y_{t-1} + y_{t+1})}{2} \Big/ 2 \qquad t = 2,\ 3, \ldots n-1,$$

$$\hat{\sigma}_y = \sqrt{\frac{\sum_{t=1}^{n} (y_{t-1} - \bar{y}_t)^2 + (y_{t+1} - \bar{y}_t)^2}{2}}$$

Нормалізація показників часового ряду

Метод нормалізації	Характеристика методу	Математичний опис
1. Зміна інгредієнта	використовується у разі необхідності зміни внутрішньої ознаки інформації – її інгред ієнта – на протилежну.	$(-P_{qi})$ $\frac{1}{P_{qi}}$
2. Відносна нормалізація	приведення інформації до безрозмірної нормованої форми базується на понятті «ідеальна» якість, яку можна задавати у вигляді вектора	$P_{qi}^{H} = \frac{P_{qi}}{\max\limits_{q}\{P_{qi}\}}$ $P_{qi}^{H} = \frac{\min\limits_{q}\{P_{qi}\}}{P_{qi}}$
3. Природна нормалізація	використовується для нормалізації показників-стимуляторів	$P_{qi}^{H} = \frac{P_{qi} - \min\limits_{q}\{P_{qi}\}}{\max\limits_{q}\{P_{qi}\} - \min\limits_{q}\{P_{qi}\}}$
4. Нормалізація Севіджа	змінює інгредієнт показника на протилежний; використовується для нормалізації показників-дестимуляторів	$P_{qi}^{H} = \frac{\max\limits_{q}\{P_{qi}\} - P_{qi}}{\max\limits_{q}\{P_{qi}\} - \min\limits_{q}\{P_{qi}\}}$